

УДК 351.851

Д. В. Титаренко,
аспірант кафедри управління освітою НАДУ,
м. Київ

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Проаналізовано сучасну наукову літературу та публікації з питань управління освітою дорослих в Україні. Розглянуто проблематику у цій сфері, що досліджувалась вітчизняними дослідниками. Виокремлено низку термінологічних понять у редакції окремих українських науковців, що стосуються системи державного управління освітою дорослих. Акцентовано увагу на завданнях, які стоять у цій сфері у зв'язку з процесом реформування освіти в Україні, який наразі відбувається.

Ключові слова: освіта дорослих, державне управління освітою дорослих, державна політика, освіта впродовж життя, механізми державного управління.

Постановка проблеми. Глобалізаційні та євроінтеграційні виклики сьогодні диктують створення якісно нового формату освітнього середовища. Відсутність симбіозу між освітою та ринком праці спонукає особистість на постійне підвищення своєї кваліфікації. Саме тому освіта дорослих є невід'ємною складовою створення єдиної і цілісної системи сталого розвитку суспільства і держави.

Найважливішою ознакою фахівців різних спеціальних підготовок був і залишається рівень їх професіоналізму. Увесь цивілізаційний світ підтримує та впроваджує в реальність концепцію навчання впродовж життя, де освіта дорослих є ключовим та невід'ємним його елементом. Адже перед сучасною дорослою людиною постає безліч викликів, які обумовлюють необхідність постійно навчатись, підвищувати свою кваліфікацію, іноді навіть змінювати свою спеціальність.

Держава ж у цьому питанні виступає гарантом забезпечення та гарантом надання освіти для всіх верств населення, тож є потреба у здійсненні аналізу нормативно-правових документів та наукової літератури сучасного стану державного управління освітою дорослих за період набуття незалежності нашої

держави до сьогодні. Це дозволить повноцінно окреслити специфіку механізмів управління освітньою діяльністю різного контингенту дорослих. Тому наразі існує необхідність в системності та практичності підходу до вирішення даного питання.

Метою статті є обґрунтування змісту понять «освіта дорослих» та «державна політика у сфері освіти дорослих»; аналіз наукових публікацій та наукової літератури з питань управління освітою дорослих та аналіз чинної нормативно-правової бази.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволяє зробити висновок про певні труднощі, які існують в системі освіти дорослих. Про це згадується у працях вітчизняних науковців, які неодноразово порушували питання управління освітою дорослих. Потрібно віддати належне дослідженням таких учених, як Л. Вовк, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, О. Огієнко, Н. Протасовій, І. Фольварочного та ін.

Зокрема, у своїх дослідженнях Л. Лук'янова [6] розкриває питання теоретичного і методологічного обґрунтування освіти дорослих, Н. Протасова [12] розглядає законодавче врегулювання освіти дорослих, Н. Ничкало [7] визначає становлення особистості фахівця у системі неперервної освіти і т.д.

Виклад основного матеріалу. Одним із першочергових завдань даного дослідження є визначення поняття освіти дорослих. Наголошуємо на тому, що освіта дорослих є невід'ємною частиною навчання впродовж всього життя. Відтак, у сучасній літературі можна зустріти такі терміни, які мають категоріальну тотожність з даним поняттям: «продовжена освіта» (continuing education); «подальша освіта» (further education); «відновлювана освіта» (recurrent education) як освіта протягом всього життя шляхом чергування навчання з іншими видами діяльності, головним чином з роботою; «перманентна освіта» (permanent education); «освіта упродовж життя» (lifelong education); «навчання протягом життя» (lifelong learning), «освіта дорослих» (adult education). У кожному з цих термінів зроблено акцент на певній стороні явища, але загальною є ідея довічної незавершеності освіти для дорослої

людини [11].

У Глосарії Європейського простору вищої освіти «освіта дорослих» визначено як «уся структура організованого освітнього процесу, незалежно від його змісту, рівня та форми, офіційної чи іншої, незалежно від того, чи є цей процес продовженням або зміною первинної освіти, отриманої в школі, коледжі або університеті, а також упродовж навчання, коли особи, що вважаються дорослими в суспільстві, якому належать, покращують свої технічні або професійні кваліфікації, продовжують розвивати свої здібності, збагачувати свої знання з метою:

- завершити рівень формальної освіти;
- отримати знання і навички з нової галузі;
- оновити або осучаснити свої знання в конкретній галузі» [4].

За визначенням Л. Лук'янової, «освіта дорослих – це пролонгований процес розвитку людини (особистості, громадянина, індивідуальності, фахівця), що відбувається протягом усього життя» [10, с. 18].

Найбільш влучне визначення знаходимо у виданні «Освіта дорослих: енциклопедичний словник», де термін «освіти дорослих» трактується як «освіта, спеціально призначена для осіб, які вважаються дорослими, та має на меті вдосконалення їх освітніх і професійних кваліфікацій, подальшого розвитку здатностей, покращення, відновлення або оновлення знань, умінь, інших компетентностей для завершення рівня формальної освіти, зокрема в новій галузі [9].

Як і всі галузі освіти, так і освіта дорослих, мала свої етапи розвитку. Зокрема:

- 60–70 рр. – наявність компенсаторно-адаптивної функції освіти, а саме усунення недоліків і прогалин раніше набутих знань;
- 80 рр. – інтегрований характер освіти за допомогою технічних і соціальних перетворень, де активно залучались широкі верстви суспільства до культури та освіти;
- 90 рр. – тенденція «розширених» можливостей у працевлаштуванні,

зміна професії у відповідності до вимог ринку праці.

Загалом упродовж XX-XXI ст. відбулась зміна концепції «освіта на все життя» на концепцію «освіта впродовж життя» [10].

У своїх дослідженнях З. Гіптерс окреслює неабияку роль товариств «Просвіта» та «Рідна школа» в зародженні освіти дорослих: «зусиллями товариства «Просвіта» (1868), яке об'єднувало і координувало низку суспільних інституцій у справі освіти дорослих, було створено розгалужену мережу культурно-просвітніх закладів, забезпечених кваліфікованими кадрами, розроблено методичку освітньо-виховної праці» [3, с. 49]. Дослідник виокремлює як важливу постать М. Галушинського, адже саме під його патронажем організовувались різноманітні освітні курси для дорослих. Фахові журнали, які виходили за його редакцією, містили низку статей на тему позашкільної освіти, а саме: «Кілька завдань освітньої праці» (Просвіта до українського народу, 1921), «Мандрівні бібліотеки товариства «Просвіта»» («Народня Просвіта», 1924), «Культурно-освітній працівник» («Народня Просвіта», 1926), «В освітній день» («Життя і знання», 1928), «На переломі» (Календар «Просвіти», 1928), «До самоосвіти» (Календар «Просвіти», 1929), «Освіта дорослих, передумови її розвитку та успіху» (Календар «Просвіти», 1930), «Інтерес громади в освіті дорослих» (Календар «Просвіти», 1931)» [Там само, с. 50].

У працях вітчизняних науковців неодноразово порушувалися питання участі держави у розвитку освіти дорослих. Так, у Концепції освіти дорослих в Україні, розробником якої є колектив Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України [6], визначені головні аспекти оновлення й осучаснення соціально-економічних умов розвитку освіти дорослих в Україні, а саме фундаментально окреслено поняття, принципи, мету, завдання, напрями реалізації, етапи та очікувані результати впровадження концепції освіти дорослих. У даному документі гостро піднімається питання взаємодії та партнерства державних органів, недержавних та громадських організацій у забезпеченні розвитку освіти дорослих.

Мейнстрімом концепції є формування всеосяжної, цілісної національної системи освіти дорослих, яка б мала належні механізми державної підтримки, ряд методів координування та кооперування серед постачальників освітніх послуг. Акцентовано, що прийняття відповідних підзаконних актів та власне Закону України «Про освіту дорослих» [6, с. 17] сприяло б гарантії кожному громадянину право на безперервну освіту і на її доступність, відповідно це дозволить врахувати потреби ринку праці.

Аналіз нормативно-правових документів свідчить про недостатнє забезпечення в галузі управління освітою дорослих. Отже, освіта дорослих регулюється Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Національною доктриною розвитку освіти, Програмою «Освіта XXI століття».

Указом Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 р. № 347 визначено, що державна політика стосовно безперервної освіти проводиться з урахуванням світових тенденцій розвитку освіти протягом життя, соціально-економічних, технологічних та соціокультурних змін [2].

Зокрема, в ньому йдеться про те, що безперервність освіти реалізується шляхом:

- забезпечення наступності змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях освіти, що функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку громадян для можливого переходу на наступні ступені;
- формування потреби та здатності особистості до самоосвіти;
- оптимізації системи перепідготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, модернізації системи післядипломної освіти на основі відповідних державних стандартів;
- створення інтегрованих навчальних планів і програм;
- формування та розвитку навчальних науково-виробничих комплексів

ступеневої підготовки фахівців;

- запровадження та розвитку дистанційної освіти;
- організації навчання відповідно до потреб особистості і ринку праці на базі професійно-технічних та вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти, а також використання інших форм навчання;
- забезпечення зв'язку між загальною середньою, професійно-технічною, вищою та післядипломною освітою [2].

У ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» зазначено: «сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя», а також «розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя» [1], що має на увазі зростання інвестицій у людей і знання; набуття основних навичок, включаючи цифрову грамотність і розширення можливості для інноваційної, більш гнучкої форми навчання. Мета полягає в тому, щоб забезпечити людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання на протязі всього їхнього життя. Освіта дорослих охоплює всю цілеспрямовану освіту, формальну, неформальну та інформальну з метою розширення знань, удосконалення навичок та набуття нових професійних компетентностей. Відповідно Концепції освіти дорослих за редакцією Л. Лук'янової [6] одним із провідних принципів є принцип визнання права на освіту як одного із провідних фундаментальних прав людини у будь-якому віці та орієнтація на загальнолюдські цінності та ідеали гуманізму.

Сьогодні всі розвинуті європейські держави мають належне нормативне забезпечення освіти дорослих, де чітко відображений цілісний механізм державного управління освітою дорослих. Проте, на думку І. Фольварочного, «у більшості європейських країн (Австрія, Швеція, Данія та ін.) спеціальні законодавчі акти щодо освіти дорослих були прийняті лише у 80–90-х роках ХХ ст., що дозволяє стверджувати, що сфера освіти дорослих – дуже молода освітянська галузь, нормативно-законодавча база якої перебуває у процесі становлення» [13].

Відтак, наступним є завдання визначення поняття «державної політики у сфері освіти дорослих». Державна політика у сфері освіти дорослих (освіти впродовж життя): 1) відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади стосовно освіти дорослих (освіти впродовж життя), яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано і впливає на життя суспільства; 2) напрям дій, регуляторних заходів, законів, бюджетних пріоритетів стосовно освіти дорослих (освіти впродовж життя), що здійснюється державним органом чи його представниками [5, с. 89].

На нашу думку, варте уваги дослідження науковця Н. Протасової [12], де проводиться детальний аналіз теорії і практики управління освітою дорослих в Україні та окреслюється основні актуальні проблеми та прогалини в даній сфері. У своїх дослідженнях науковець характеризує освіту дорослих як складне соціоекономічне і соціокультурне утворення, яке має певну пролонгованість в часі та охоплює більшу частину населення країни. На думку науковця, найгострішою проблемою в організації та розвитку освіти дорослих на сьогодні є її незадовільне нормативно-правове забезпечення, тож «нині існує гостра потреба у розробці й прийнятті Закону України «Про освіту дорослих» ... це створить більш сприятливі умови для реалізації права кожного громадянина України на неперервну освіту впродовж життя» [12, с. 151]. Акцентується увага на потребі в децентралізації управління освітою дорослих, в підвищенні ролі громадськості та власне, розвитку державно-громадського управління освітою дорослих. Поміж тим, є необхідність в кадровому забезпеченні, а саме в кваліфікованих, компетентних управлінських кадрах «такі кадри повинні мати практичний досвід діяльності у сфері освіти дорослих, розуміти специфіку цієї системи та досвід управлінської діяльності в освіті» [12, с. 155].

Проте у 2003 р. була спроба розробки Закону України «Про освіту дорослих», а саме за ініціативи Міністерства освіти України був розроблений проект структури Закону України «Про освіту дорослих». У цьому проекті структури віднаходимо статті «Основні принципи державної політики у сфері освіти дорослих», «Законодавство України про освіту дорослих», «Гарантії

держави у сфері освіти дорослих», «Документи про освіту дорослих», «Освітні програми неформальної освіти дорослих» і т.д. Але робота з розробки та прийняття цього закону не була завершена.

На думку О. Огієнко та М. Лупіки, «...необхідно забезпечити перехід від багатьох не взаємозв'язаних між собою елементів до системного управління освітою дорослих, яке передбачає єдино спрямованість та узгодженість дій різних за своєю природою органів управління, ресурсного забезпечення, нормативно-правової бази, воно будується на основі державної політики та включає як цілеспрямований вплив на навчальний процес та умови, що його забезпечують (програмно-методичні, кадрові, матеріально-технічні, нормативно-правові), так й формування соціального замовлення на основі вивчення стану та перспектив розвитку соціально-економічної сфери та освітніх потреб дорослих людей» [8, с. 120].

Виокремимо думку В. Кременя щодо важливості освіти дорослих, зокрема в частині, що «нині вимоги до освіти стали на порядок вищими, у світі відбуваються динамічні зміни, прогрес забезпечуватимуть інноваційні та інформаційні технології. Система освіти дорослих в умовах глобалізації суспільства, конкурентного середовища набуває жорсткості, тому на порядку дня постають якість людського капіталу, розвиток особистості, людина як центр розвитку суспільства, яка має постійно вдосконалюватися на основі освітніх програм і самовдосконалюватися. Для виконання цього завдання потрібна конкретна державна підтримка» [15].

На сьогоднішній день проводиться кардинальне реформування всієї освітньої галузі, в основу якого покладено всебічний розвиток особистості. Зараз відбувається цілеспрямована імплементація Закону України «Про вищу освіту», також розроблений проект Закону України «Про освіту», який поданий на розгляд до Верховної Ради.

У рамковому Законі України «Про освіту» [14], який у даний час висунутий на громадське обговорення, та перебуває на етапі доопрацювання, освіта дорослих представлена як складова навчання впродовж життя. Тож

виокремимо наступне:

– по-перше, у рамковому документі подається чітке визначення поняття «освіти дорослих», де «освіта дорослих – це усі форми здобуття та види освіти осіб, що старші 18 років»;

– по-друге, окреслено роль держави, яка фінансує освіту дорослих за спеціальностями, котрі раніше визначені пріоритетними, та виступає гарантом у фінансуванні освіти дорослих, які при певних обставинах потребують перекваліфікації;

– по-третє, можуть створюватись різні установи, заклади та організації, як різних форм власності, так і з різних форм організації.

Отже, можемо прогнозувати про можливе законодавче закріплення вже в найближчій перспективі поняття освіти дорослих, а відтак розробку необхідних підзаконних нормативних актів, що регламентуватимуть її структуру та порядок функціонування. Це означає, що ми матимемо сформовану систему освіти дорослих, департамент або підрозділ у структурі профільного міністерства.

Висновки. Людина, окрім отриманих нею знань у процесі навчання у вищій школі, повинна професійно вдосконалюватись впродовж всього свідомого життя, розвивати свої професійні навички та набувати низку інших якісних компетенцій. Освіта дорослих є не тільки ключовим та пролонгованим засобом навчання, а є скоріше принципом вдосконалення і розширення знань, принципом модернізації та інновації застосування знань та умінь. На сьогодні освіта дорослих має недостатню підтримку органів державного управління, місцевого самоврядування та громадських організацій. Це зумовлено браком відповідних нормативно-правових актів, регулюючих документів та в цілому відсутністю системи управління цієї галузі. Зроблено аналіз наукової літератури та нормативної бази з питань управління освітою дорослих, у якому ми намагались виявити та окреслити основні принципи менеджменту даної сфери. Визначено поняття «освіти дорослих» та поняття «державна політика у сфері освіти дорослих». Аналіз нормативно-правових документів з питань

управління освітою дорослих дав нам чітке уявлення про достатньо не простий стан у даній галузі, проте є надіє, що все ж таки Закон України «Про освіту» буде імплементованим, а відтак освіта дорослих отримає законодавче та нормативне закріплення, набере національного та цілеспрямованого характеру.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Указ Президента «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 р. № 347 // Офіційний вісник України від 03.05.2002 р. – № 16. – С. 11.
3. Гіптерс З. Педагогічна діяльність Михайла Галущинського в організації освіти дорослих / З. Гіптерс // Історико-педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 1. – С. 49–54.
4. Глосарій Європейського простору вищої освіти / авт.-укл. : І. І. Бабин, В. А. Ликова, І. Г. Павлова, М. В. Яковлева ; за заг. ред. д-ра психол. наук, проф., акад. НАПН України О. Я. Чебикіна. – Одеса : Видавець М.П. Черкасов, 2011. – 212 с.
5. Державна політика України у сфері освіти дорослих: методичні матеріали для слухачів магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти» / В. І. Луговий, Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. – К. : НАДУ, 2014. – С. 24.
6. Концепція освіти дорослих в Україні / укл. : Л. Б. Лук'янова. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. – С. 15.
7. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–22.
8. Огієнко О. І. Виклики освіти дорослих у глобалізованому суспільстві / О. І. Огієнко, М. А. Лупіка // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (29-30 листоп. 2012 р., м. Київ) : у 2 ч. – Ч. 2 / укл. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдєєв та ін. – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. – С. 119–121.
9. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / [упоряд. : Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна ; ред. рада : В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.] ; за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президенті України [та ін.]. – К. : Основа, 2014. – С. 276.
10. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : [монографія] / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва, О. В. Аніщенко та ін. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 272 с.
11. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
12. Протасова Н. Г. Актуальні проблеми теорії і практики управління освітою дорослих в Україні / Н. Г. Протасова // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 7. – С. 149–159.
13. Фольварочний І. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні та країнах Європейського Союзу / І. Фольварочний // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер.: Педагогіка. – 2009. – № 2. – С. 14–19.
14. <http://mon.gov.ua/usi-novivni/povidomlennya/2015/06/03/mon-oprilyudnilo-proekt-zakonu%C2%ABpro-osvitu%C2%BB/>
15. <http://znannya.org.ua/index.php/arkhiv/120-novini-nauki-i-tehniki-arkhiv/test-cat/cat-3/210-osvita-doroslikh-vazhlijiv-napryam-rozvitku-suspilstva-notatki-z-konferentsiji>

Титаренко Д. В. Источниковая база управления образованием взрослых в

Україне.

В статье проведен анализ современной научной литературы и публикаций по вопросам управления образованием взрослых в Украине. Сделан обзор проблематики в этой сфере, исследовались отечественными исследователями. Выделены ряд терминологических понятий в редакции отдельных украинских ученых, касающиеся системы государственного управления образованием взрослых. Акцентировано внимание на задачи, стоящие в этой сфере, в связи с процессом реформирования образования в Украине.

Ключевые слова: образование взрослых, государственное управление образованием взрослых, государственная политика, образование в течение жизни, механизмы государственного управления.

Titarenko D. V. Source base of management of adult education in Ukraine.

The analysis of modern scientific literature and publications on management of adult education in Ukraine. The review of the problems in this area, which studied local researchers. Thesis there is determined a number of terminological concepts in the wording of some Ukrainian scientists concerning the public administration system of adult education. Attention is focused on the challenges in this area, in connection with the process of educational reform in Ukraine, which is currently taking place.

Key words: adult education, public administration of adult education, public policy, lifelong learning, governance mechanisms.

Надійшла до редколегії 30.11.2015 р.

